

İbrahim Mardîni'nin Türkçe Siyaset Risalesi: Âdâbu'l-Mülûku Zebân-ı Türkî-i Rûm Üzere Anlatmak

İbrâhîm al-Mardînî's Turkish Treatise on Politics: Explaining Âdâb al-Mulûk in the Zebân-i Turkî-i Rûm

Öz

Elmin ALİYEV*

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Bilim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

e-posta: elminaliyev@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3369-6863

ROR ID: ror.org/0488q6085

Gönderilme Tarihi / Received Date

22.01.26

Kabul Tarihi / Accepted Date

13.03.26

Yayın Tarihi / Publication Date

21.03.2026

Atıf/Citation: Aliyev, E., İbrahim Mardîni'nin

Türkçe Siyaset Risalesi: Âdâbu'l-Mülûku

Zebân-ı Türkî-i Rûm Üzere Anlatmak

Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 33, 311-326

doi.org/10.30767/diledeara.1869719

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlеме.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makaleler CC-BY-NC-ND lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies

The articles published in our journal are published as open access under the CC-BY-NC-ND license. tded.org.tr | 2025

Osmanlı siyaset düşüncesinin az bilinen metinlerinden birine odaklanan bu makalenin konusunu, İbrahim b. Ahmed el-Mardîni'nin (ö. 1015/1606-1607'den sonra) Âdâbu'l-mülûk ve'l-hükkâm adlı Türkçe risalesi oluşturmaktadır. Çalışmada, risalenin yazma nüshası hem kodikolojik özellikleri hem de müellifin kimliği bağlamında ele alınmış; Sultan I. Ahmed devrinde (1603-1617) kaleme alınan risale ile Musul kadılığı görevinde buluna müellifine dair tarihsel veriler sistemleştirilmiştir. Makale, Âdâbu'l-mülûk'un muhteva ve kurgu bakımından Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî adlı eserine dayandığını ortaya koymakta; bu eserin özellikle ikinci ve üçüncü bölümlerinden bazı kısımların telhîs edilerek müstakil bir risale formuna dönüştürüldüğünü göstermektedir. Bu bağlamda metin, klasik telif geleneği içinde ihrâc/istihrac ve intihâb yöntemleri çerçevesinde değerlendirilmekte; anakronik bir intihal kavramsallaştırmasının sorunlu olacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca çalışmada, risalenin “zebân-ı Türkî-i Rûm” vurgusu üzerinden dil-siyaset ilişkisi analiz edilmekte; Mardîni'nin bilinçli Türkçe tercihi, Osmanlı entelektüel kimliği ve siyasal meşruiyet söylemi bağlamında tartışılmaktadır. Sonuç olarak Âdâbu'l-mülûk, Ahlâk-ı Alâî geleneğine eklenilen, ancak kapsamı daraltarak hükümdarlık âdâbına odaklanan ve dönemin siyasal-toplumsal meselelerine eleştirel göndermeler içeren bir siyasetnâme örneği olarak konumlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Mardîni, Kınalızâde, Âdâbu'l-mülûk, Ahlâk-ı Alâî, Osmanlı siyaset düşüncesi, hükümdarlık âdâbı.

Abstract

This article focuses on one of the lesser-known texts of Ottoman political thought: the Turkish treatise *Âdâb al-mulâk wa al-hukkâm* by İbrâhîm b. Aḥmad al-Mardînî (d. after 1015/1606-1607). The study examines the manuscript copy of the work in terms of its codicological features and the author's identity, systematizing the available historical data regarding both the treatise -composed during the reign of Aḥmad I (1603-1617)- and its author, who served as the judge (qāḍî) of Mosul. The article demonstrates that in terms of content and structure, *Âdâb al-mulâk* is based on Qinalizâda 'Alî Chalabî's *Akhlaq-i 'Alâî*, particularly showing that certain sections of its second and third chapters were abridged and transformed into an independent treatise. In this context, the text is evaluated within the classical tradition of composition through the methods of *ikhrâj/istikhrâj* (derivation) and *intikhâb* (selection), and it is emphasized that an anachronistic conceptualization of *plagiarism* would be problematic. The study also analyzes the relationship between language and politics through the treatise's emphasis on “zebân-i Turkî-i Rûm” (the Turkish language of Rum), discussing al-Mardîni's conscious preference for Turkish within the framework of Ottoman intellectual identity and political legitimacy discourse. Ultimately, *Âdâb al-mulâk* is positioned as an example of a political treatise that aligns with the *Akhlaq-i 'Alâî* tradition while narrowing its scope to focus specifically on the ethics of rulership and incorporating critical references to the political and social issues of its time.

Keywords: İbrahim al-Mardîni, Qinalizâda, *Âdâb al-mulâk*, *Akhlaq-i 'Alâî*, Ottoman political thought, etiquette of rulership.

Giriş

Osmanlı siyaset düşüncesi, İslam siyaset teorisinin klasik mirasını devralmakla birlikte bu mirası özgün tarihsel, toplumsal ve kültürel koşullar içinde yeniden yorumlayan zengin bir literatür üretmiştir. Bu literatürü oluşturan eserler, bir yandan ideal yönetim ilkelerini ve yönetici tipini tanımlarken diğer yandan mevcut siyasal düzenin sorunlarına dolaylı veya doğrudan eleştiriler yönelten normatif metinler olarak işlev görmüştür. Bu yönüyle söz konusu eserler, yalnızca teorik bir siyaset anlayışını değil, aynı zamanda yazıldıkları dönemin siyasal ve toplumsal gerçekliğini de yansıtan tarihsel belgeler niteliği taşımaktadır. Osmanlı siyasetnâme literatürü üzerine yapılan çalışmalar, çoğunlukla belirleyici bir konuma sahip kanonik metinlere odaklanmaktadır. Buna karşılık, aynı geleneğe eklenen ancak sınırlı dolaşıma sahip olmuş, müellifi hakkında biyografik kaynaklarda bilgi bulunmayan veya müstakil bir telif mi yoksa başka bir eserin telhîsi mi olduğu belirlenmemiş metinler görece ihmal edilmiştir. Oysa bu tür eserler, Osmanlı entelektüel dünyasının süreklilik ve dönüşüm dinamiklerini anlamak bakımından en az kanonik metinler kadar önemli veriler sunmaktadır.

Bu makalenin konusunu oluşturan İbrahim b. Ahmed el-Mardîni'nin *Âdâbu'l-mülûk ve'l-hükâm* adlı Türkçe risalesi, Osmanlı siyaset düşüncesinin söz konusu "gölge alanında" kalan metinlerinden biridir. Günümüze yalnızca tek bir yazma nüshasıyla ulaşan bu risale hem müellifi hem de telif amacı bakımından sınırlı veriye sahip olmakla birlikte, içerdiği kavramsal çerçeve, dil tercihi ve kaynak kullanımı sayesinde dönemin siyasal düşünce iklimine farklı bir bakış açısıyla ışık tutmaktadır.

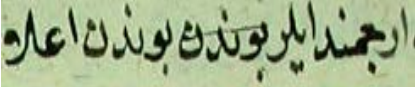
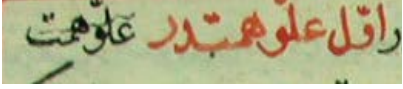
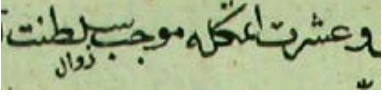
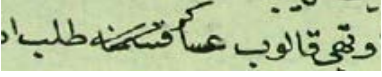
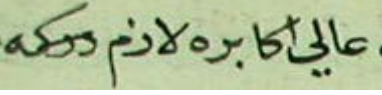
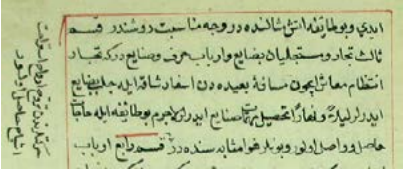
Makalenin amacı, bazı güncel çalışmalarda atfı yapılan (Kaplan, 2013) *Âdâbu'l-mülûk*'u yazma eser kültürü ve düşünsel bağlamı çerçevesinde ele alıp, Osmanlı siyaset düşüncesi literatüründeki yerini tespit etmektir. Bu çerçevede öncelikle risalenin yazma nüshası ve müellifi ele alınacak; ardından eserin *Ahlâk-ı Alâî* ile ilişkisi, telif yöntemi ve muhtevası ayrıntılı biçimde analiz edilecektir. Son olarak, risalede öne çıkan Türkçe vurgusu üzerinden dil-siyaset ilişkisi tartışılarak Mardîni'nin bilinçli dil tercihi, Osmanlı entelektüel kimliği ve siyasal meşruiyet söylemi bağlamında değerlendirilecektir. Böylece *Âdâbu'l-mülûk*'un, Osmanlı siyasetnâme geleneği içerisinde hem süreklilik hem de sınırlı bir özgünlük alanı sunduğu ortaya konulacaktır.

1. *Âdâbu'l-Mülûk*'un Yazma Nüshası ve Müellifi

1.1. Risalenin Yazma Nüshası

Türkiye ve dünya kütüphanelerinde yapılan taramalar sonucunda risalenin günümüze gelen sadece bir nüshası tespit edilmiştir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne kayıtlı (Fatih 3660, vr. 1b-16a) bir mecmua içerisinde muhafaza edilen ve toplam 16 varaktan oluşan bu nüsha 201x143-153x91 mm ebadında olup Nesih hatla yazılıdır. Kataloglama sırasında sonradan konduğu anlaşılan varak numaraları 10 varakta bir kaydedilmiştir. Herbiri 19 satır olarak düzenlenen sayfalarda reddâde (Erünsal, 2007, s. 515) kullanılmıştır. Kırmızı çerçeveye alınan ana metin, siyah mürekkeple yazılmış, bölüm adlarının yanı sıra *hikâye*, *nazım* ve *rûbai* gibi başlıklar ise kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Yine önemli görülen ibareler, sınıflandırmalar, bölüm başlıkları ve ayetler kırmızı -kimi zaman da siyah- çizgilerle vurgulanmış, bazı mısraların arasındaki boşluklara kırmızı noktalar konmuştur. Nüshanın birkaç varacağı (örn. 11a-11b) onarım görmüş ve yıpranmış sayfalardaki bazı ifadeler farklı bir hatla tamamlanmıştır. Bununla birlikte hem mevcut reddâdedelerden hem de içerikten hareketle eksik sayfaların bulunmadığını ifade etmek mümkün-

dür. Öte yandan telif/istinsah sürecinde hatalara yer verildiğini, hatta tekrar eden bazı kelimelerin müellif/müstensih veya nüshayı inceleyen üçüncü bir şahıs tarafından çizildiğini belirtmek gerekir (Tablo 1).

	vr. 3b.
	vr. 4a.
	vr. 5a.
	vr. 9a
	vr. 10a
	vr. 12a.

Tablo 1. Âdâbu'l-mülûk nüshasında rastlanan tashih işlemleri.

Bu ve benzeri müdahalelere rağmen elimizdeki nüshanın imla hataları ve içerikteki tutarsızlıklar bakımından ciddi bir tashih sürecinden geçirilmediği yüksek bir olasılıktır. Mesela; “sebt kıldım nîkû sıfatlarını” (doğrusu: sebt kıldım nîkû sıfatlarını) kelimelerdeki imla yanlışlarına, “‘ilm-i hükûmet ve eyâlet ve ahkâm-ı siyâset-i vilâyet” (doğrusu: ‘ilm-i hükûmet-i eyâlet ve ahkâm-ı siyâset-i vilâyet) ve “erkân ve devlet ve a’yân-ı saltanat” (doğrusu: erkân-ı devlet ve a’yân-ı saltanat) tamlamalar ile bağlaç kullanımındaki yanlışlara, “hikmet-i ‘ilmiyyeden mahzâ kavâ'id-i siyâset-i müdün” (doğrusu: hikmet-i ‘ameliyyeden mahzâ kavâ'id-i siyâset-i müdün) ise içerikle ilgili yanlışlara örnek olarak zikredilebilir. Ferağ kaydında isim, yer, tarih vb. bilgiler yer almadığı için Âdâbu'l-mülûk'un mevcut nüshasının müellif hattı olduğuna dair kesin bir yargıda bulunmak zordur. Hatta mecmuada yer alan diğer iki eserin imla özellikleri ile tensih bilgilerinin bu ihtimali zayıflatmış dahi söylenebilir. Söz konusu eserlerden ilki (vr. 16b-35a), Veysî mahlaslı Osmanlı divan şairi Üveys b. Mehmed'in (ö. 1037/1628) *Vâkıanâme*'sidir (Altun, 2011). *Hâbnâme* adıyla da bilinen eser, 1017/1608'de kaleme alınmış olup Sultan I. Ahmed'e (ö. 1026/1617) sunulmuştur. Osmanlı siyasetnâme literatürü içerisinde ‘teselli rüyaları’ (Özgül, 2004, s. 19) nitelemesiyle konumlandırılan eser, bu yönüyle ‘özgün’ bir islahatname (Coşkun, 2003) örneği olarak gösterilebilir. İkinci eser (vr. 35b-125a), Lâmiî Çelebi'nin (ö. 938/1532) tasavvufî ahlâk konulu çeşitli hikâyelerden oluşan *İbretnâme*'sidir (Kut, 2000, s. 370-371). Bu eser bir siyasetnâme değilse de

siyasi nasihatnâme bağlamına uygun hikâyelerden ötürü mecmuadaki diğer eserlerle dolaylı bir ilişkiye sahiptir. Benzer imla özelliklerine bakılırsa mecmuada yer alan her üç eserin aynı kalem-den çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir. *Âdâbu'l-mülûk* ve *Vâkıanâme* risalelerinin sonuna tarih düşülmezken *İbretnâme*'nin istinsah kaydında müstensih ismi, yer ve ay belirtilmeden 1060/1650 yılında tamamlandığı not edilmiştir. Bu da demek oluyor ki *Âdâbu'l-mülûk*'un elimizdeki nüsha-sının, 1060/1650 yılında veya öncesinde yapılan bir istinsah olma ihtimali göz önünde bulundu-rulmalıdır. Mecmuanın 1b ve 125a varaklarına basılan “es-Seyyid İbrâhim 1202” yazılı mühr-e gelince 1202/1787 yılında hazırlanması dolayısıyla bunun *Âdâbu'l-mülûk*'un müellifine veya mecmuanın muhtemel müstensihine ait olmadığı kesindir (**Resim 1**).

Resim 1. *Âdâbu'l-mülûk* nüshasının ilk yaprağı ve mühür ayrıntısı.

1.2. Meçhul Müellifin Ben-Anlatısı

Osmanlı dönemindeki entelektüel çevrelere ışık tutan biyo-bibliyografik kaynaklarda *Âdâbu'l-mülûk*'a ve müellifine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu bağlamda malumat alabileceğimiz yegâne kaynak, risalenin günümüze ulaşan yazma nüshasıdır. Nitekim besmelenin hemen öncesinde yer verilen “Risâle şerîfe fî Âdâbi'l-mülûk ve'l-hükkâm te'lîf-i Mevlânâ İbrâhim Efendi b. Mevlânâ Ahmed Efendi el-Mardînî[î] el-Kâdî bi-Musul” kaydı (Mardînî, Fatih 3660, vr. 1b) eser ismine ilaveten müellifin ismi, künyesi, nisbesi ve vazifesi konusunda da birincil kaynak niteliğindedir. Nitekim risalenin isminin *Âdâbu'l-mülûk ve'l-hükkâm* olduğunu ve Musul kadılığı yapan İbrahim b. Ahmed el-Mardînî tarafından kaleme alındığını bu kayıttan hareketle öğreniyoruz. Sebeb-i telif kısmı da dahil olmak üzere risalenin metin içerisinde ve ferağ kaydında mezkûr bilgileri teyit eden ifadeler ne yazık ki rastlanamamaktadır. Bununla birlikte aşağıdaki pasaj müellifin yaşadığı döneme ve Osmanlı bürokrasisinden olduğuna dair ipuçları içermektedir (Mardînî, Fatih 3660, vr. 2a-2b): Lâkin avâyık-ı rûzgâr ve alâyık-ı leyl ü nehâr ol meramın neyline mâni olur idi; tâ ki sâl-i ferhunde-i hamse aşere ve elf vâsıl oldu, nihâl-i âmâl-ı meserret-meâl katarât-ı emtâr-ı mevhîbet-i rabbânî ile sîrâb ve riyâz-ı emânî reşeât-ı yenâbî-i feyz-i sübhânî birle şâdâb olup azîmü'l-kadr ve's-şân, sâhibu'l-cûd ve'l-ihsân, mefharü'l-ekâbir ve'l-ekârim, müstecmi-'i cemî'i'l-mehâmid ve'l-mekârim, kutb-i felek-i devlet ü ikbâl, merkez-i dâire-i saâdet ü

iclâl, mâlik-i memâlik-i adl ü dâd, sâlik-i mesâlik-i rüşd ü sedâd, Ankâ-i Kâf-ı devlet-i câvidânî, şehbâz-ı kulle-i rif'at-i kâmrânî, neyyir-i evc-i ser-bülendî, bedr-i âlf-mikdar-ı ercümendî, menba-ı insaf ü adalet, ma'den-i eltâf-ı sahâvet, hâvi-i hisâl-ı hamîde, câmi-i sıfât-ı pesendîde, bâis-i emn ü emân-ı âlemiyân, mûcib-i itmi'nân-ı kulûb-ı âdemiyân, mazhar-ı envâr-ı hüda, saâdetli ve himmetli Şeref Paşa hazretlerinin südde-i seniyye-i sipihr-âsâ ve atebe-i 'aliyye-i felek-fersâlarına ki melce-i fuzalâ-i enam ve merci-i umerâ ve hükkâmdır, şeref-i intisab ile istis'âd bulup halka-i hizmetlerini derkûş gâşiye-i mülâzemetlerini berdûş eden ibâd-ı ihlâs-nihâd ve memâlik-i sâdıku'l-i'tikâdları silkine muntazam oldum... Sebeb-i telif kısmında yer alan bu metinden açıkça anlaşıldığı üzere risale, 1015/1606-1607 yılında, dolayısıyla da Sultan I. Ahmed (ö. 1026/1617) döneminde kaleme alınmıştır. Buradan hareketle müellifin XVI. yüzyılın son çeyreğinde doğduğu ve medrese eğitimi gördüğü tahmin edilebilir. Nitekim Şeref Paşa adıyla atf yaptığı ve kimliği meçhul bir devlet adamının mülâzemetinde bulunduğunu ve risaleyi bir bakıma kendisine ithafen yazdığını vurgulamaktadır (Mardîni, Fatih 3660, vr. 2b):

Çünkü perverde-i keremleriyüz // Sıdkile hâdim-i haremleriyüz

Hubb-ı mevrûsi âşikâr itdüm // Kalemde şükr nisâr itdüm

Eyledim şerh menkıbetlerini // Sebt kıldım nîkû sıfatlarını

Şunu da belirtmeliyiz ki mensur ve manzum olarak sunulan bu ve benzeri ifadeler, risale müellifi Mardîni'nin kendisi tarafından ve bizzat kendisi hakkında serdedilmesi hasebiyle sebeb-i telif kısmına farklı bir statü kazandırmaktadır. Son yıllarda öne sürülen kavramsallaştırmaya istinaden genel olarak “ben-anlatısı” şeklinde tanımlanan bu statü, *Âdâbu'l-mülûk* özelinde “kısımî ben-anlatısı” olarak tavsif edilebilir (Karahasanoğlu, 2023, s. 18-23).

2. Türkçe Siyasetnâme Örneği Olarak *Âdâbu'l-Mülûk*

2.1. Risalenin Kaynağı: *Ahlâk-ı Alâî*

Âdâbu'l-mülûk'un dîbâce kısmında risaleyi kaleme alma motivasyonu, ithaf ettiği kişi ve telif tarihi gibi bilgilere yer veren Mardîni, doğrudan kullandığı kaynaklara dair herhangi bir malumat aktarmamaktadır. Bununla birlikte eski filozof ve âlimlerin siyaset konusunda pekçok eser yazdığını henüz risaleye başlarken vurgulamakta, kimi konuları anlatırken başvuru kaynağı intibai uyandıran isim ve eserlere atf yapmaktadır. Örneğin yöneticide bulunması gereken *isâbet-i re'y* becerisinin biri fitrî diğeri ise tecrübe ve deneyimlerle kazanılmış olmak üzere iki kısma ayırır. İkinci kısmın geliştirilmesinde “âyine-i ahvâl-i mülûk-ı mâziyye ve rûznâme-i havâdis-i eyyâm-ı sâlife” niteliğindeki tarih ve ahbâr kitaplarının mutâlaasının özellikle önemli olduğunu vurgular. Bu kitaplardan en faydalısının ise Firdevsî'nin (ö. 411/1020 [?]) *Şehnâme*'si olduğunu altını çizerek (Mardîni, Fatih 3660, vr. 5b-6a). Risalede işlediği konular hakkında -adeta tarih kitaplarına yönelik yaklaşımını pekiştirecek biçimde- otuz civarında hikâye aktarır ve bazılarında İbnü'l-Esir (ö. 630/1233), Ebû Şâme (ö. 665/1267), İbn Hallikân (ö. 681/1282) ve İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256) gibi düşünürlerle isim zikrederek atf yapar (Mardîni, Fatih 3660, vr. 13a). Yine farklı bağlamlarda Türkçe ve Farsça beyitlere yer verir ki bunların en azından bir kısmının alıntı olması kuvvetle muhtemeldir. Tüm bunlar risalenin ilgili literatür ışığında hazırlandığına dair makul bir gerekçe olarak görüne de yapılan içerik analizi tek bir eseri işaret etmektedir. Mardîni'nin imada dahi bulunmadığı bu eser, Kınalızâde Ali'nin (ö. 979/1572) Osmanlı dönemi felsefî ahlak literatürünün en etkili telifi olarak kabul edilen *Ahlâk-ı Alâî*'sidir. İlerleyen sayfalardaki karşılaştırmalardan da görüleceği üzere *Âdâbu'l-mülûk*, *Ahlâk-ı Alâî*'nin “İlm-i Tedbîr-ü'l-Menzil” adlı ikinci kitabının

“Siyâset-i Melik ve Âdâb-ı Mülûk” başlıklı sekizinci bâbı ile “İlm-i Tedbîrî’l-Medîne” başlıklı üçüncü kitabından bazı bölümlerin özetlenmesi sonucunda oluşturulmuştur. Ayrıca risaledeki hikâyelerin *Ahlâk-ı Alâî*’de aynen aktarılması, yukarıda bahsi geçen kaynakların doğrudan değil, Kınalızâde üzerinden alıntılandığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

2.2. Risalenin Muhtevası

Âdâbu’l-mülûk metni farklı başlıklar altında düzenlenmişse de başlıklandırmalar arasındaki hiyerarşi yeterince belirgin değildir. Risalenin başına *dîbâce* veya *mukaddime* şeklinde bir kayıt düşülmediği gibi bâbları içeren üst bölümler de *kitab*, *kısım*, *makale* vb. kelimelerle tavsif edilmemiştir. Tarafımızdan kısım-ı evvel olarak adlandırılan bölümün girişinde hükümdarda bulunması gereken yedi özellik zikredilirken sonuncusu unutulmuş ve akabinde birinci özelliğin anlatımı “bâb” ifadesine yer verilmeden başlıklandırılmıştır (Mardînî, Fatih 3660, vr. 4a). Müellifin zımnen kabul ettiği bu nüansları köşeli paranteze almak suretiyle risalenin genel içeriğini şöyle sıralamak mümkündür:

[Dîbâce] (1b-3a)

[Kısım-ı Evvel]: Der Zikr-i Âdâb-ı Mülûk ve’l-Hükkâm (3a-10a)

[Bâb-ı] Evvel: ‘Ulüvv-i Himmet (4a-5b)

İkinci Bâb: İsbâbet-i Re’y (5b-6a)

Üçüncü Bâb: ‘Azm ü Gayret (6a-8a)

Dördüncü Bâb: Sabr-ı Şedâ’id ve Tahammül-i ‘Azâ’im-i Havâdis (8a-8b)

Beşinci Bâb: Ganî Olmak (8b-9a)

Altıncı Bâb: Asker-i Muvâfık ve Etbâ-ı Mutî‘ (9a-10a)

Yedinci Bâb: ‘Ulüvv-i Neseb ve Şeref-i Haseb (10a)

[Kısım-ı Sâni]: Tedbîr-i Medîne (10a-11b)

[Kısım-ı Sâlis]: ‘Adâletin Şurût ve Erkânı (11b-14a)

[Kısım-ı Râbi]: Ahvâl-i A’dâ vü Düşmen Bilmek (14a-15a)

[Kısım-ı Hâmis]: Nüdemâ ve Mukarreb Olanların Âdâbı (15a-16a)

Dîbâce: Mardînî’nin *Ahlâk-ı Alâî* metnine bağlı kalmadan kurguladığı tek bölüm olan dîbâce, *hamdele-salvele* (vr. 1b-2a) ve *sebeb-i telif* (vr. 2a-3a) başlıkları üzerinden taksim edilebilir. Hamdele-salvele kısmında dikkat çeken husus müellifin *berâat-i istihlâl* sanatını anımsatacak terkip ve telmihlere yer vermesidir. Malum olduğu üzere *berâat-i matla’*, *hüsn-i ibtidâ*, *hüsn-i iftitâh* gibi isimler de verilen *berâat-i istihlâl*, amaç ve içeriğe uygun kelime ve deyimlere başvurmak suretiyle esere güzel bir üslûpla başlama sanatıdır (Hacımuftuoğlu, 1992, s. 470; Arslan, 2021, s. 283-318). Mardînî, hamdele-salvele kısmında yer yer uygulayabildiği bu sanatı, eserin yazıldığı tarihin ve ithaf edildiği yöneticinin zikredildiği sebeb-i telif kısmına nisbeten daha başarılı biçimde yansıtmıştır. Yine bu kısımda Türkçe manzumelerin yanı sıra Farsça beyitlere de yer verilmiştir:

Pâdişâhî ki pâdişâhân-râ // Pâdişâhî zi-feyz-i ni‘met-i üst

Ser-firâzân-ı tâc-dârân-râ // Kerden cân be-tavk-ı minnet-i üst

Kısım-ı Evvel: Der Zikr-i Âdâb-ı Mülûk ve’l-Hükkâm: Risalenin en uzun iki kısmından ilkinin oluşturan bu bölüm yukarıda da belirtildiği üzere *Ahlâk-ı Alâî*’nin “İlm-i Tedbîrî’l-Menzil” adlı ikinci kitabının “Siyâset-i Melik ve Âdâb-ı Mülûk” başlıklı sekizinci bâbından özetlenmiştir.

Mardîni burada “hâkim” kelimesiyle işaret ettiği yöneticiyi, tüm işlerin yönetimini üstlenen ve insanların durumlarını düzene sokan kimse (*müdebbir-i cemî-i umûr ve nâzım-ı ahvâl-i cumhûr*) olarak tavsif eder. “Hani rabbin meleklerle, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti.” ayetinin (Bakara 2/30) işaret ettiği üzere âlemin nizamı ve insanların idaresi onun isabetli görüş ve kararlarına (*re’y-i sâ’ib ve fikr-i sâkîb*) bırakılmıştır. Yöneticiliği Allah’tan gelen yüce bir armağan ve büyük bir hediye olarak nitelendiren müellif bu nimetin mutluluğuna erişen kimsenin mülkünün kâim ve devletinin dâim olması için uyması gereken üç temel ilkeyi zikreder. Bir yöneticiyi *halîfetullah* ve *zıllullah* konumuna taşıyan bu ilkeler; Tanrı’ya şükran duyulması, reayaya karşı adaletin gözetilmesi ve işlerin düzene konması hususunda Hz. Peygamber’in şeriatına uyulmasıdır (Mardîni, Fatih 3660, vr. 3b). Mardîni, filozoflara (*hükemâ*) göre göre sultan, hâkim ve hakanlarda bulunması gereken yedi özellikten bahseder; (i) uluvv-i himmet, (ii) isâbet-i re’y, (iii) azm ve gayret, (iv) zorluklar karşısında sabr ve tahammül, (v) zenginlik, (vi) uygun asker ve itaat-kâr hizmetkarlar, (vii) uluvv-i neseb ve şeref-i haseb şeklinde sıraladığı bu özelliklerin tamamını birinci kısmın bâbları olarak anlatır (Mardîni, Fatih 3660, vr. 4a-10a).

Kısım-ı Sâni: Tadbîr-i Medîne: Bu bölüm, *Ahlâk-ı Alâî*’nin “İlm-i Tadbîrü’l-Medîne” üst başlığını taşıyan üçüncü kitabından (Kınalızâde, 2014, s. 970-982) özetlenerek oluşturulmuştur. Kınalızâde gibi Mardîni de hükümdarın devlet yönetimindeki rolünü yönetici-devlet ve tabip-beden analogisi üzerinden kurgulamaktadır. Bir tabibin, bedeninin hastalıklarını teşhis edip ilaçla müdahale ettiği gibi yönetici de devletin mizacını iyi gözlemleyip sosyal, adlî ve siyasî olumsuzluklardan kaynaklanan denge bozukluğunu önlemeli, düzeni korumalıdır. Zira ülkenin sağlığı işlerin itidal üzere yürütülmesi, hastalığı ise itidalden sapma sonucunda oluşan karışıklık ve düzensizliktir (Mardîni, Fatih 3660, vr. 10a-b).

Ahlâk-ı Alâî	Âdâbu'l-Mülûk
<i>Risâle-i Ahlâk-ı Alâî’den İlm-i Tadbîrü’l-Medîne Beyânındadır</i> <i>Sâbıkan zikr olundu ki pâdişâh-ı kâmil tabîb-i hâzık gibidir ve re’âyâ cased gibidir. Ve tabîbe lâzımdır ki emrâz-ı beden kaçıtır ve alâmâtı ve esbâbı nedir ve ilâcâtı nice olur bile. Kezâlik pâdişâha dahi lazımdır ki mizâc-ı memleketin sıhhati -ki hadd-i i’tidâlde olmasından ibaret- nedir ve marazı -ki i’tidâlden i’tilâle ve insilahtan ihtilâle hurûc etmektedir- ne ile olur ve yine i’tidâl-i aslî ve insilâh-ı hakîkisine ne tedbir ile rücû’ eder ma’lûmu ola.</i>	<i>Tadbîr-i Medîne Beyânındadır</i> <i>Mahtfî olmaya ki hâkim-i kâmil tabîb-i hâzık gibidir. Re’âyâ ve berâyâ cased gibidir. Ve tabîbe lâzımdır ki emrâz-ı beden nicedir ve alâmât-ı istîbânı nedir ve ilâcı nedir bile. Kezâlik hâkime dahi lâzımdır ki mizâc-ı memleketin sıhhati -ki i’tidâlde olduğudur- nedir ve marazı -ki i’tidâlden ihtilâle hurûc eylemekdir- ne ile olur ve yine i’tidâl-i aslîsine ne tedbir ile rücû’ edip vâkıf ve muttali’ ola.</i>

Kısım-ı Sâlis: ‘Adâletin Şurût ve Erkânı: *Âdâbu’l-mülûk*’un en uzun ve önemli iki bölümünden ikincisi olan bu kısmın kaynağı *Ahlâk-ı Alâî*’nin üçüncü kitabıdır (Kınalızâde, 2014, s. 982 vd.). Burada öncelikli olarak adaletin şartlarını sıralayan Mardîni, listenin başına toplumu oluşturan dört zümre arasındaki eşitliğin sağlanmasını yerleştirir. Ona göre bu zümreler, bedendeki dört unsur mesabesinde. Dört unsurun dengesizliği bedeninin mizacının bozulmasına yol açtığı gibi (i) kalemiye, (ii) seyfiye, (iii) ticaret ve sanat erbabı ve (iv) çiftçilerden oluşan dört zümrenin dengesiz dağılımı da âlemdeki bozulmaya sebebiyet verir:

Ahlâk-ı Alâî	Âdâbu'l-Mülûk
<i>Evvel ehl-i kalem ki ulemâ vü kuzât ve küttâb u hüssâb ve etibbâ vü şu'arâ ve müneccimler ü mühendislerdir. Ve bunlar âb menzilesindedir, zîrâ ilm hayât-ı ervâha mü'eddîdir; âb hayât-ı eşbâha mü'eddî olduğu gibi. “Ve ca'alnâ mine'l-mâ'i kulle şey'in hayyin.”</i> <i>İkincisi ehl-i şemşîrdir ki ümerâ vü bahâdîrlar vü sipâhîlerdir ki darb-ı şemşîr ve isti'mâl-i kemân u tîrle sâha-i mülk ü dîni a'dâ-yı küfr-kîş ü bid'atâyinden hıfz u hirâset ve suğur u etrâf-ı memleketi müte'addiyân-ı bî-insâftan zabt u himâyet ederler. Eğer bu tâyifenin leme'ân-ı şemşîri olmaya, âlem zalâm-ı dalâlette esîr ü giriftâr olurdu. Ve eğer âb-ı tîğleriyle bâğ-ı memleket sırâb olmaya, hiç kes şecere-i emn ü emândan berhûrdâr olmaz idi. Bu tâyife ateş misâlinindedir, vech-i münâsebet rûşendir.</i> <i>Üçüncü tâyife-i tüccâr u müsteclibân-ı bizâyi' ve erbâb-ı hiref ü sanâyi'dir ki intizâm-ı ma'âş için tüccâr mesâfe-i ba'ideden esfâr-ı şâkka ile celb-i bizâyi' ederler. Ve erbâb-ı hiref leyle ve nehâren tahsîl-i mühimmât-ı sanâyi' ederler. Ve hâcât-ı halk hâsıl ve murâdât-ı herkes kendiy e vatanında iken vâsıl olur. Ve bu tâyife havâ gibidir ki hareketinden terevvuh-ı ervâh ve istirâhat-ı eşbâh hâsıl olur.</i> <i>Dördüncü tâyife zirâ't-gerler ve ekincilerdir ki hafr ü hars-ı arâzî-yi mezârî' ve ta'mîr-i ziyâ' ve inşâ-yı cennât ü kürüm ile hâktan envâ'-ı hubûb ve şecer ü tâkden asnâf-ı simâr -ki mergûb-ı kulûbdür- tahsîl edip akvât-ı nâsı hâsıl ve envâ'-ı semerâtı “Ve fâkihetin mimmâ yetehayyerâne” muktezâsınca halka vâsıl eylerler. Ve kâsib-i hakîkî bunlardır ki sarf-ı evkât edip hâk-i siyah-ten tahsîl-i akvât ederler. Ve sâyir tavâyi'f kesb-i gayrı tenâvül ve eşyâ-yı meksûbe-i gayrı aralarında idâre vü tebâdü'l ederler. Ve bu tâyife turâb gibidir ki menâfi'-i cümle bunlardan hâsıl u nâbit olduğundan gayrı her kişi bunların yüzün basıp bunlara depme vurur; yine anlar kâyim ü sâbittir.</i>	<i>Kısm-ı evvel ehl-i kalem[dir] ki ulemâ vü kuzât ve küttâb u hüssâb ve etibbâ vü şu'arâ ve müneccim ü mühendislerdir. Bunlar anâsırdan âb menzilesindedirler. Zira ilm hayat-ı ervâha mûcibdir; âb hayât-ı eşbâha mûcib olduğu gibi.</i> <i>Kısm-ı sâni ehl-i şemşîrdir ki umerâ vü sipâh ve bahadîrlardır; darb u şemşîr ve isti'mâl-i kemân u tîr ile sâha-i mülkü a'dâ-i dalâlet-nehâddan hıfz u hirâset ve etrâf-ı memleketi müte'addiyân-ı bî-insâfdan zabt u himâyet ederler. Eğer bu tâyifenin âb-ı tîğleriyle bâğ-ı memleket sırâb olmaya, hiç kes şecere-i emn ü emândan ber-hûrdâr olmazıdı. Ve bu tâyife ateş misâlinindedir; vech-i münasebet rûşendir.</i> <i>Kısm-ı sâlis tüccar ve müstecliân-ı bedâyi' ve erbâb-ı hiref ü sanâyi'dir ki tüccar intizâm-ı ma'âş için mesâfe-i baideden esfâr-ı şâkka ile celb-i bedâyi' ederler; leyle ve nehâren tahsîl-i mühimmât-ı sanâyi' ederler. Lâ cerem bu tâyife ile hâcet hâsıl u vâsıl olur ve bunlar hava mesabesindedir; hareketlerinden terevvüh-i ervâh [ve] istirâhat-ı eşbâh hâsıl olur.</i> <i>Kısm-ı râbî' erbâb-ı zirâ'ttır ki ta'mîr-i ziyâ' ve inşâ-i cennât u kürüm ile hâkten envâ'-ı hubûb ve esnâf-ı simâr [çıkarırlar] ki mergûb-ı kulûptur. Bu tâyife dahi turâb gibidir.</i>

Mardînî, dört unsurdan suya benzettiği kalem erbabını (âlim, kadı, kâtip, muhasebeci, doktor, şair, müneccim ve mühendisler) ruhun canlılığının, diğer üç zümreyi ise bedeninin canlılığının önkoşulu olarak konumlandırır. Bunlardan, din ve devleti düşmanlardan koryarak zulmü önleyen ordu mensupları *ateş*, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan ticaret, sanat ve meslek sa-

hipleri *hava*, ziraat ürünlerini halka ulaştıran çiftçiler ise *toprak* mesabesinde (Mardîni, Fatih 3660, vr. 11b-12a). Bu zümrelerin ülkedeki yayılımının nicelik ve nitelik açısından dengeli olması gerektiğini belirten Mardîni, adaletin tesisine yönelik diğer iki şartı yine *Ahlâk-ı Alâî*'den ödünç aldığı ifadelerle açıklamaktadır. Buna göre zümrelerin dengeli dağılımını takip eden ikinci şart, bireylerin sahip olduğu fitrî yönelimlerin yönetici tarafından dikkate alınmasına dayanmaktadır. Nitekim insanlar bu bağlamda beş guruba ayrılır: (i) Tabiat itibarıyla iyi olan ve iyilikleri başkalarına sirayet edenler; (ii) tabiat itibarıyla iyi olan, ancak iyilikleri başkalarına sirayet etmeyenler; (iii) tabiat itibarıyla ne iyi ne de kötü olanlar; (iv) tabiat itibarıyla kötü olan, ancak kötülükleri başkalarına sirayet etmeyenler; (v) tabiat itibarıyla iyi olan ve iyilikleri başkalarına sirayet etmeyenler. Esasında, felsefî ahlâk düşüncesinin en eski tartışmalarından birini, yani insan tabiatının iyiliği ve kötülüğü sorununu işaret eden bu taksimin izini Antik döneme kadar geri götürmek mümkündür (Özturan, 2021, s. 203-237). Bir noktadan sonra içinden çıkılması zor bir polemik haline gelen tartışmaların XVI. yüzyıl Osmanlı ahlâk ve siyaset literatürü cephesinde canlı olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2023, s. 217-224). Tevarüs ettiği tartışmaların teorik zeminini daha ziyade Nasîruddin Tûsî'nin (ö. 672/1274) *Ahlâk-ı Nâsırî*'si ile Celâleddin Devvânî'nin (ö. 908/1502) *Ahlâk-ı Celâlî*'si üzerine inşa eden Kınalızâde, bir yöneticinin farklı tabiatlara sahip insanlarla nasıl davranması gerektiğine dair önerilerini, tarih kitaplarından aldığı hikâyelerle somutlaştırmaya çalışır (Tûsî, 1373, s. 101-106; Devvânî, 1393, 63-72; Kınalızâde, 2014, s. 988-998). Mardîni ise teorik düzlemde herhangi bir açıklamaya tabi tutmadığı meseleyi birkaç hikâye ile örneklendirip doğrudan üçüncü şarta geçiş yapar. Hatta yöneticinin ihsan ve iyilikler konusunda *istihkâk*ı önemlemesini gerektiren sonuncu şartı diğer iki şartın tezahür alanı olarak değerlendirdiği bile söylenebilir ki bu hususa ilerleyen sayfalarda temas edeceğiz.

Kısm-ı Râbî': Ahvâl-i A'dâ vü Düşmen Bilmek: Bu bölüm, *Ahlâk-ı Alâî*'nin üçüncü kitabından özetlenmiştir. Kınalızâde devlete gelebilecek kötülükleri önlemek adına sultanın bilmesi gereken hususlardan bahsederken düşmanın durumundan haberdar olmanın önemini özellikle vurgulamakta, konuyu çeşitli hikâyelerle ayrıntılandırmaktadır (Kınalızâde, 2014, s. 1010 vd.). Aynı şekilde Mardîni de konunun ehemmiyetine dikkat çekmiş, fakat söz konusu hikâyelerden sadece ikisine değinmekle yetinmiştir (Mardîni, Fatih 3660, vr. 14a-15a):

Ahlâk-ı Alâî	Âdâbu'l-Mülûk
<i>Ve ahvâl-i düşmeni dahi bilmek pâdişâha mühim-i azîmdir. Ve niçe pâdişâhların düşmen ahvâlini bilmemek sebebiyle tâc u tahtı berbâd oldu. Ve düşmenin turuk-ı mekâyid ü efkâr ve ârâ-yı hafiyyesini muttalî olup kendi fikr ü re'yini ketm eyleye. Ve Ebû Müslim-i Horâsânî -ki Devlet-i Mervânîyye'de sâbitü'l-esâs ve rif'at ü ulüvvde fark-ı Farkadeyn'e mümâs idi- zîr ü zeber edip Âl-i Abbâs'ı -ki humûl u inzivâda idiler- mesned-i hilâfete geçirdi.</i>	<i>Ve dahi selâfîn ve hükkâma lâzımdır ki ahvâl-i düşmeni bileler. Niçe padişahlardan ahvâlini bilmedikleri için tâc u tahtları berbâd olmuştur. Ve düşmenin turuk-ı mekâyid ve ferîbine ve re'y-i hafîsine muttalî olup ve kendi re'y ü fikrini mehmâ emken ketm eyleye. Ebû Müslim-i Horâsânî -cezm ü azm ile mevsuf ve kitmân-ı sırr ve itilâ'-ı sırr-ı hasm ile ma'rûf olmakla</i>

Ahlâk-ı Alâî	Âdâbu'l-Mülûk
<i>Hazm u azmle mevsûf ve kitmân-ı sırr ve ittılâ'-ı sırr-ı hasmla ma'rûf idi (...) Ve bi'l-cumle za'f u killet-i duşmene mağrûr olmanın mazarratı bî-hadd ve bu hatadan meslûb u menkûb olmuş mülûk u ümerâ bî-addir.</i>	<i>Devlet-i Mervâniyye'de sâbitü'l-esâs ve rif'at ü uliivde fark-ı Farkadeyn'e müimâs idi- zîr ü zeber edip Âl-i Abbâs'ı -ki humûl u inzivâda idiler- mesned-i hilâfete geçirdi. Ve bi'l-cumle za'fu killet-i duşmene mağrûr olmanın mazarratı bî-hadd ve bu hatadan meslûb u menkûb olmuş mülûk u ümerâ bî-addir.</i>

Kısm-ı Hâmis: Nüdemâ vü Mukarreb Olanların Âdâbı: Risalenin bir bakıma hatime kısmı yerine geçen bu bölümün, *Ahlâk-ı Alâî*'nin üçüncü kitabından özetlenerek oluşturulduğu açıktır. Yöneticinin hizmetinde bulunan kimselerin uymaları gereken özel âdâb ve usul bulunduğunu vurgulayan Kınalızâde, bu âdâba riayet etmenin zorluğuna dikkat çekmiş ve hizmetkar için “akl-ı kâmil ü tâmm ve riyâzet ü isti'dâd-ı temâm” şeklinde üç önkoşul belirlemiştir. Akabinde uyulması gereken yirmiden fazla kuralı tarih kitaplarından aktarılan hikayelerle birlikte sıralamıştır (Kınalızâde, 2014, s. 1034 -1046).

Ahlâk-ı Alâî	Âdâbu'l-Mülûk
<i>Selâtîn-i İzâmın ve Ümerâ-yı Kirâmın Nüdemâ vü Mukarreblerinin ve Etbâ' u Eşyâ'ı-nın Âdâb u Rûsûmu Beyânındadır</i>	<i>Nüdemâ vü Mukarreb Olanların Âdâbı Beyânındadır</i>
<i>Ma'lûm ola ki hidmet-i selâtîn edenlere âdâb u rûsûm-ı mahsûsa vardır ki sâyir halâyıkla sohbet ü hidmet rûsûmuna mugâyirdir. (...) Ve ri'âyet-i âdâb-ı hidmet-i selâtîn emr-i azîm ve kâr-ı sa'b'dır. Akl-ı kâmil u tâmm ve riyâzet ü isti'dâd-ı temâm gerek. Hatta ba'z-ı meşâyih-tarîkat demişler ki “Bir kimesne -ki hidmet-i selâtîn etmiş olmaya- âdâb-ı sülûku ri'âyet etmeğe kâdir olamaz.”</i>	<i>Ma'lûm ola ki hizmet-i selâtîn edenlere âdâb u rûsûm-ı mahsûsa vardır ki sâyir halâyıkla sohbet ü hizmet rûsûmuna mugâyirdir. Ve ri'âyet-i âdâb-ı hizmet-i selâtîn emr-i azîm ve kâr-ı sa'b'dır. Akl-ı kâmil [ü] tâmm ve riyâzet ü isti'dâd-ı temâm gerekir. Hatta ba'z-ı meşâyih-tarîkat demişler ki “Bir kimesne -ki hizmet-i mülûk ile ve mülûke hizmet etmiş ola âdâb-ı sülûku ri'âyet etmeğe kâdir olur.”</i>
<i>(...) Ve dahi hidmet ü kurbet-i selâtîn hatâr-nâktır (...) Ve Şeyh Sa'dî demiştir ki “Pâdişâhlar gâh olurlar ki selâmdan incinirler ve gâh olur ki bir duşnâmla hil'at verirler.”</i>	<i>Zira tekarrüb-i selâtîn hatâr-nâktır. Şeyh Sa'dî hazretleri buyurmuş ki “Pâdişâhlar gâh olur ki selâmdan incinirler ve gâh olur ki duşnâm ile hil'at bağışlarlar.” Ve hem onlar ukûbet ve mihnet görmemişler küll-i cefâyı cüz'î sanarlar ve ednâ hatâlara azîm cezâlar ederler.</i>
<i>Fakir eydurin (...) ednâ hatâlara azîm cezâlar ederler. Ve dahi kendiler elem ü ukûbet nedir görmemişlerdir, emr ettiklerini heyyin ü cüz'î sanırlar.</i>	

Kınalızâde'nin önkoşulunu olduğu gibi aktaran Mardînî, sadece Sultan II. Bâyezid (ö. 918/1512) ile alakalı hikâyeye yer vermekte, hizmetkarların uyması gereken edep kurallarını bir

paragrafta özetlemektedir. Burada Kınalızâde'nin ateş-yönetici benzetmesine özellikle vurgu yapan Mardîni, tıpkı ateşe duyulan ihtiyaç gibi insanoğlunun yöneticiye de muhtaç olduğunu, fakat yöneticiyle olan ilişkinin yakıcılığının unutulmaması gerektiğinin altını çizerek. Hemen akabinde de söz konusu ilişkide itidalin gözetilmesini önerir (Mardîni, Fatih 3660, vr. 15a-16a).

3. Dil-Siyaset İlişkisi ve İstihkâk Meselesi

Buraya kadar anlatılanlar, bir taraftan *Âdâbu'l-mülûk* ile *Ahlâk-ı Alâî* arasındaki yakın benzerliği ortaya koymakta, diğer taraftan ise haliyle *Âdâbu'l-mülûk*'un özgünlüğü sorununu gündeme getirmektedir. Yüzeysel ve anakronik bir nitelemeyle “intihal teşebbüsü” iddiasına kadar ileri götürülmesi bile mümkün olan bu sorunun, klasik dönem telif geleneğine ve dönemin problemleriyle bağlantılı içerik analizine dayalı makul bir zemine oturtulması gerekir. Başka bir ifadeyle, sorunun salt formel benzerlik düzleminde ele alınması sadece *Âdâbu'l-mülûk*'u değil, İslam ahlak ve siyaset düşüncesiyle ilgili literatürün büyük bir kısmını “basit tekrar” mesabesine indirgeyecektir. Dolayısıyla ilgili literatürü oluşturan eserlerin; müellifin ilmî, psikolojik ve siyasi kimliği, dönemin sosyo-politik ve ekonomik şartları vb. haricî faktörler ile eserin kavram dağarcığı, öne çıkarılan meseleler, satır aralarındaki vurgular gibi dahilî faktörler fonunda bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulması elzemdir.

Böyle bir bakış açısıyla üzerinde durulması gereken iki husustan biri *Âdâbu'l-mülûk* ile *Ahlâk-ı Alâî* arasındaki benzerliğin, ikincisi ise farklılığın mahiyetidir. XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı entelektüel çevrelerinde kült bir eser haline gelen *Ahlâk-ı Alâî*'nin çeşitli kısımlarının ihrâc/istihrâc edildiğine veya bölümlerinin müstakil kitap olarak çoğaltıldığına dair örnekler mevcuttur (bkz. Süleymaniye YEK, Tercüman 115; Hacı Beşir Ağa, 199; Hüsrev Paşa 287). *Ahlâk-ı Alâî*'nin Osmanlı düşünce tarihindeki önemine veya ihrâc/istihrâc çalışmalarına dair kapsamlı bir tahlilinin bu makalenin sınırlarını aştığı açıktır. Bunu dikkate alarak, kısa ve etkili bir açıklama olması hasebiyle, *Ahlâk-ı Alâî* üzerine yazılan bir eserin (Millî Kütüphane, 3660) dibâcesindeki ifadeleri zikretmekle yetineceğiz:

(...) efdalü'l-müteahhirîn cemâlü'l-İslâm ve'l-müslimîn Kınalızâde Fuzûlî Ali Çelebi merhûmun *Ahlâk-ı Alâî* ile müsemma kitabı mütalâa olunup (...) gâyet mühim olan yerleri kimi bi-ay-nihî elfâzı ile kimi ma'nâ vü fehvâsı ile istihrâc olunup müstakil bir cerîde vaz' olundu (...)

Anonim bir müellif tarafından kaleme alınan ve içeriği bakımından bir yönüyle *şerh* diğer yönüyle ise *telhîs* özelliği taşıyan bu çalışmanın konumuz açısından önemi “ihrâc/istihrâc” (*derleme*) işleminin hem lafız hem de anlam çerçevesinde yapıldığını tescillemesidir. Mesele *Âdâbu'l-mülûk* özelinde somutlaştırılırsa, Mardîni'nin bu risalesi *ihrâc/istihrâc* veya *intihâb* mantığıyla oluşturulan bir tür *telhîs* şeklinde değerlendirilebilir.

Bu noktada Mardîni'nin, *Ahlâk-ı Alâî*'deki hangi pasajı hangi bağlamda alıntılacağı konusunda özel bir tasarrufta bulunduğu ve müstakil bir risale olarak tanıttığı çalışmasını kaynak eserden farklı bir kurgu içerisine oturtmaya çalıştığı dikkate alınmalıdır. Öyle ki Kınalızâde *amelî hikmetin* tüm alanlarını (*tedbir-i nefis*, *tedbîr-i menzîl* ve *tedbir-i müdûn*) kuşatan kapsamlı bir eser yazmayı amaçlarken Mardîni, *Miftâhu's-seâde*'deki *amelî hikmet* tasnifinde tamamlayıcı bir siyaset disiplini olarak konumlandırılan *âdâbu'l-mülûk* ilmine (Taşköprülüzâde, 1968, c. 1, s. 403-415) odaklanmıştır. Taşköprülüzâde'nin bu tasnifinde siyaset bilimi (*ilmü tedbîri'l-müdûn*) “liderlik çeşitlerini ve yönetim türlerini, siyasal ve toplumsal grupları ve bunların durumlarını bilmeyi sağlayan bir bilim” şeklinde tanımlanır. Buna göre yönetim türlerinden sosyal yapılanmalara ve

yönetici ile yönetilenlerin uyması gereken kurallara varıncaya kadar devlet mekanizmasıyla ilgili tüm meselelerin *hikemî* gerekçeleriyle birlikte açıklanması siyaset biliminin alanına girer. Fakat bu alandaki bazı siyasi grupların durumları, (i) hükümdarlık âdâbı, (ii) vezirlik âdâbı, (iii) muhtesiplik âdâbı ve (iv) orduyu yönetme âdâbı olarak adlandırılan tamamlayıcı ilimler tarafından özel bir incelemeye tabi tutulur (Arıcı, 2020, s. 18).

Âdâbu'l-mülûk bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, siyasi rejim tartışması ve devlet/ülke sınıflandırmaları, devlet başkanının yönetime gelişinin biçim ve şartları, yöneticiye başkaldırmanın cezası, paranın kontrolü, sevgi türleri ve toplumsal düzenin inşasındaki rolü gibi konulara değinilmemesi bilinçli bir tercih olarak tebarüz etmektedir. Bir diğer ifadeyle Mardîni, Kınalızâde'nin ideal siyasi yönetimin, dolayısıyla da âdil bir düzenin üç temel şartı olarak zikrettiği “şeriatı gözetken kanun” (*nâmûs-ı şâri/nâmûs-ı rabbânî*), “haksızlığı önleyen insan yönetici (*hâkim-i mâni/hâkim-i insânî*)” ve “düzen için faydalı para” (*dînâr-ı nâfi/dînâr-ı mîzânî*) ilkelerinden (Kınalızâde, 2014, s. 270-272, 838) sadece ikincisini mercek altına almış, diğer ilkeleri doğrudan konu edinmemiştir.

Mardîni'nin bu bilinçli yaklaşımının *Âdâbu'l-mülûk* ile *Ahlâk-ı Alâî* arasındaki en önemli benzerlik olarak görülen “zebân-ı Türkî-i Rûm” vurgusuna dahi yansımıştır. *Keşfü'z-zünûn*'da (ö. 1067/1657) kendisinden önceki tüm ahlak müelliflerinden daha üstün bir konuma yerleştirilen (Kâtib Çelebi, 1941, c. 1 s. 37) Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî*'si, dönemin siyasi ve entelektüel eliti tarafından sadece amelî hikmet konulu bir eser hüviyetiyle değerlendirilmemiş, “Osmanlı kültürünün dil, ahlak, kültürel formasyon ve devlet inşası yönündeki en yetkin ifadesi” (Yılmaz, 2014, s. 97) olarak telakki edilmiştir. *Ahlâk-ı Alâî*'nin bu üne kavuşması, sahip olduğu üç temel özellik üzerinden izah edilmektedir. Birincisi, içinde bulunduğu düşünce hayatını farklı şekillerde besleyen felsefi-kelami, tasavvufi, fıkhi ve edebi gelenekleri meczetmesi; ikincisi, ahlaki erdemlerle donanmış ideal devlet ve toplum düşüncesini Osmanlı tecrübesi çerçevesinde somutlaştırması; üçüncüsü ise bu tecrübenin dilinin “Türkî-i Rûm” olduğunu ilan etmesidir (Yılmaz, 2014, s. 100).

Kaleme aldığı risalenin amaç ve kapsamına da bağlı olarak Mardîni'nin, *Ahlâk-ı Alâî*'ye atfedilen bu üç özellikten ilkiyle fazla ilgilendiği söylenemez. Diğer iki özelliğe gelince bunlardan Türkî-i Rûm faktörünün, sebep-i telif kısmında özellikle vurgulandığı görülür:

Zemâir-i erbâb-ı basâire pûşîde değildir ki uzamâ-i enâm ve umerâ-i hükkâm fırkasından olan erbâb-ı mecd ü ihtirâm ve ashâb-ı izz [ü] ihtişâma vâcib ve mühimdir ki ilm-i hükûmet-i eyâlet ve ahkâm-ı siyâset-i vilâyetden âlim ve habîr ve icrâ-yı ahkâmda müteebbih ve basîr ola; tâ ki kâffe-i enâm ve havâss u avâm bisât-ı râhatta fâriğü'l-bâl ve mehd-i istirahat muntazamı'l-ahvâl olup sebep-i âbâdân-ı bilâd ve mûcib-i teveccüh-i kulûb-ı ibâd ola. Lâ-cerem fenn-i mezkûrda esâtîn-i hükemâ ve selâtîn-i ulemâ telif-i kütüb-i şerîfe ve tasnîf-i zeber-latîfe ile sahâyif-i leyl ü nehârı rakam-zede-i kilik-i kalem-i latâif-nigâr edip tedkîkat-ı ilmiyye ve tahkîkat-ı hikmet-i ameliyyede dakika fevt etmemişlerdir. Çün bu bâbda tahrîr olunan kütüb-i mütekaddimîn ve müteahhirîn ve kütüb-i tevârihde mestûr olan evzâ-ı selâtîn-i pîşîn ve etvâr-ı havâkîn-i bâ-temkîn manzûrum olurdu, hâtır-ı fâtıra endîşe ve hâtıra olurdu ki zebân-ı Türkî-i Rûm üzere bir risâle-i matbûa merkûm ola idi ki hikmet-i ameliyyeden mahzâ kavâid-i siyâset-i müdün ve âdâb-ı mülûka şâmil ola idi.

Bu satırlarda risaleyi kaleme alma gerekçesini ortaya koymaya çalışan Mardîni, devlet yönetimi ve siyaset bilgisinin hükümdarlar ve idareciler için zorunlu ve hayati bir anlam taşıdığını vurgulamakla işe koyulur. Halk kesimlerinin huzur ve güven içinde yaşamaları ve şehirlerin bayındır hâle gelmesi için toplumun saygın kesiminden olan yöneticilerin siyaset kuralları konusunda bilgi,

tecrübe ve basiret sahibi olmaları önkoşuluna dayandırır. Bilge kişilerin ameli hikmet konusunda bu saikle kaleme aldıkları titiz ve değerli eserleri, yine eski hükümdarlar hakkında tarih kitaplarında anlatılan hikayeleri bir süre incelediğini, en nihayetinde de genel olarak siyaset bilimi, özelde ise hükümdarlık âdâbına dair Türkçe bir siyaset risalesi yazmaya yöneldiğini ifade eder (Mardîni, Fatih 3660, vr. 2a). Mardîni, kaynak olarak kullandığı Kınalızâde'ye doğrudan atıf yapmasa da paragrafın son cümlesinin *Ahlâk-ı Alâî*'den *istihrac* edildiği açıktır. Dahası, Osmanlı döneminde tercüme edilen siyaset eserlerinde farklı Türkçe vurgularına rastlanmakla birlikte (Kavak, 2025) görebildiğimiz kadar doğrudan “zebân-ı Türkî-i Rûm” terkihi kullanımı sadece bu iki eserde mevcuttur. Kınalızâde'nin Türkçe eser yazma motivasyonu veya *Ahlâk-ı Alâî*'ye yüklenen misyona yukarıda değinmiştik. Mardîni ise Türkî-i Rûm tercihinin sebebinin açıklamamaktadır. Buna risalenin dilinin “Türkî-i fasîh” kapsamına girdiği de eklenirse durum, *Ahlâk-ı Alâî*'deki dil yaklaşımının yaygınlık kazanmasıyla açıklanabilir. Fazlıoğlu'nun tabiriyle buradaki Türkçe vurgusu hiçbir pratik hedef güdülmezsizin yalnızca Türkçe dil bilincine dayanmaktadır (Fazlıoğlu, 2003, s. 157). “Rûm” kaydı ise risalenin başından sonuna olumsuzluk örneği olarak zikredilen Kızılbaşlar'ın dilini, müellifin dil bilincinin dışında tutmak için konmuş olmalıdır. Nitekim benzer bir yaklaşımı Safevî cinahında da görmek mümkündür. I. Şah Abbas'ın (ö. 1038/1629) kitabdârı Sâdikî Bey Afşar'ın (ö. 1018/1609) *Mesnevî*'sinin Türkçeye tercümesinden bahseden mektubu bu bağlamda iyi bir örnek teşkil etmektedir (Sadiq Bey Efşar, 2012, s. 38). Nitekim I. Şah Abbas kendisinden *Mesnevî*'yi Türkçeye tercüme etmesini istemiş o da hükümdara “Çağatay fusehâlarının”, “Rum bulegâlarının” ve “Kızılbaş mütekellimlerinin” üslup ve istilahlarına göre hazırladığı üç farklı çeviri örneği göndermiştir (Küpeli, 2019, s. 68).

Öte yandan Mardîni'nin Türkçe dil bilincinin -en azından Kınalızâde'de olduğu gibi bütün yönleriyle- ideal devleti temsil ettiğini söylemek zordur. Kınalızâde bu dili Kânûnî Sultan Süleyman'ın (ö. 974/1566) şahsında zirveye taşıdığı erdemli yönetimle özdeşleştirmektedir. Aynı yaklaşım, sosyo-politik uzantısı olan her alanda İklim-i Rûm'u eşsiz bir konuma yerleştiren Celalzâde Mustafa (ö. 975/1567) gibi diğer siyaset yazarlarında da görülebilir (Celalzâde, Fatih 3521, vr. 87a-88b). Buna karşın Mardîni, Kânûnî hakkında bir tek hikâye bile aktarmaz, dahası *Âdâbu'l-mülûk*'un satır aralarına *Âsafnâme* (Lütfi Paşa, 2018) ile yaygınlık kazanan ıslahat risalelerini anımsatan bazı cümleler serpiştirir (Mardîni, Fatih 3660, vr. 13b-14a):

Delîl-i aklî dahi zâhirdir ki menâsıb-ı âliye ve merâtib-i sâmiye nâ-ehlere tevcîh ve gayr-ı müstahaklara tefvîz olunmaktan dîn ü devlete hâlel ve dîn-i millete zarar ârız olur ki tedâriki nâ-makdûr ve telâfisi gayr-ı müyesser olur. Husûsan fî zemâninâ hâzâ müstahak olanlara ihânet ve nâ-ehlere ri'âyet cahillere i'ânât ve fâzıllara hakaret ederler. Ahz-ı hedâyâ ve tuhaf ettikten sonra her ne murâd olursa husûle mevsûl olur.

Görüldüğü üzere Mardîni, bir kimsenin hak ettiği mansıptan mahrum bırakılmasının veya hak etmediği tevcihatla ödüllendirilmesinin din ve devlet işleri açısından telafisi zor sorunlara yol açacağını vurgulamakta, akabinde ise *Ahlâk-ı Alâî*'nin en azından ilgili sayfalarında bulunmayan ifadelerle devlet mekanizmasına önemli bir eleştiri yönelir.

Sonuç

İbrahim b. Ahmed el-Mardîni'nin *Âdâbu'l-mülûk ve'l-hükkâm* adlı risalesini Osmanlı siyasetnâme literatüründeki yerini belirlemeyi yönelik bu çalışmada, 1015/1606-1607 tarihli risale müellifinin Musul kadılığı görevinde bulunduğu tespit edilmiştir. *Âdâbu'l-mülûk*'un dikkat çeken

en önemli özelliklerinden biri, muhteva bakımından *Ahlâk-ı Alâî* adlı eseriyle yakın benzerliğidir. Daha açık bir ifadeyle risale, *Ahlâk-ı Alâî*'nin ikinci ve üçüncü bölümlerinden bazı kısımların telhîs edilmesi suretiyle oluşturulmuştur. Modern anlamda bir “intihal” olarak nitelendirilemeyecek bu durum, klasik İslam ilim çevrelerinde yaygın olarak uygulanan ihrâc/istihrâc ve intihâb yöntemleri çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir telif pratiğine işaret etmektedir.

Mardîni, *Ahlâk-ı Alâî*'nin *amelî hikmet* çerçevesini daraltarak yalnızca hükümdarlık âdâbına odaklanan müstakil bir siyasetnâme üretmiştir ve bu tercih, metni salt bir özet olmaktan çıkarmıştır. Kınalızâde'nin ele aldığı siyasal rejim tasnifleri, devlet başkanının meşruiyet zemini, para ve sevgi teorileri gibi kapsamlı meseleler bilinçli biçimde dışarıda bırakılmış; bunun yerine doğrudan iktidar pratiğiyle ilgili konular öne çıkarılmıştır. Özellikle istihkâk ilkesine dair yapılan vurgular, liyakatsiz kişilere mansıp tevcihi ve rüşvet gibi olgulara yönelik açık eleştiriler, metnin yalnızca ideal bir siyaset tasavvuru sunmakla kalmadığını; aynı zamanda kendi döneminin idarî sorunlarına dolaylı bir müdahalede bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda *Âdâbu'l-mülûk*, Osmanlı islahatnâme literatürüyle kesişen bir duyarlılık taşımaktadır.

Risaleyi özgün kılan bir diğer boyut, “zebân-ı Türkî-i Rûm” vurgusudur. Mardîni'nin yaptığı bilinçli Türkçe tercihi, Osmanlı entelektüel kimliğinin dil üzerinden inşasına katılan bir söylem olarak okunabilir. *Ahlâk-ı Alâî*'de derin katmanları bulunan Türkî-i Rûm anlayışı, *Âdâbu'l-mülûk*'ta daha dar bir çerçevede pekiştirilmiştir. Böylece risale, yalnızca hükümdarlık âdâbına dair uygulamaları değil, aynı zamanda dil-siyaset ilişkisini de gösteren bir metin hâline gelmiştir.

Extended Abstract

This study examines the Turkish political treatise *Âdâb al-mulûk wa al-hukkâm* written by İbrâhîm b. Aḥmad al-Mardîni, a relatively little-known work within the corpus of Ottoman political thought. The article aims to determine the place of this treatise within the Ottoman *siyâsat-nâme* (mirror-for-princes) tradition by analyzing its manuscript copy, the identity of its author, and the intellectual context in which it was produced. Furthermore, the study investigates the textual sources and conceptual framework of the work, particularly its relationship with Qinalizâda 'Alî Chalabi's *Akhlaq-i 'Alâî*, and evaluates the treatise within the framework of the classical Islamic tradition of scholarly composition.

Ottoman political thought inherited the classical legacy of Islamic political theory but reinterpreted this legacy within its own historical, social, and cultural context. The literature that emerged in this framework, especially the *siyâsatnâme* genre, functioned not only as theoretical texts describing the ideal ruler and the principles of just governance, but also as normative works reflecting the political and social realities of their time. However, modern scholarship on Ottoman political thought has generally focused on canonical works, while texts with limited circulation, anonymous authorship, or uncertain originality have received less attention. Al-Mardîni's *Âdâb al-mulûk wa al-hukkâm* represents one of these overlooked works, surviving today in only a single manuscript copy.

Library surveys have shown that the treatise survives in a single manuscript preserved in the Süleymaniye Manuscript Library (Fatih 3660) within a miscellany consisting of several texts. The manuscript contains sixteen folios written in *naskh* script and exhibits typical codicological features of Ottoman manuscript culture, including page layout, rubrication with red ink, and the use of catchwords. Although certain orthographic mistakes and corrections are present, the manu-

script appears to be largely complete. Since the colophon does not include information regarding the copyist or date of copying, it is difficult to determine whether the manuscript represents the author's autograph. Nevertheless, considering the copying information of other works within the same miscellany, it is likely that the manuscript was copied around the mid-seventeenth century. The introductory note of the treatise identifies its author as İbrâhîm b. Aḥmad al-Mardîni, who served as the *qādî* (judge) of Mosul. Statements found in the section explaining the purpose of the composition indicate that the work was written in 1015/1606–1607 during the reign of Sultan Aḥmad I. In this section, the author expresses his loyalty to a statesman named Sharaf Pasha and suggests that the treatise was written partly in dedication to him. These passages also provide valuable insights into the author's social and bureaucratic position, functioning as a form of autobiographical “self-narration.” A close textual analysis reveals that *Âdâb al-mulûk* is largely based on Qinalizâda 'Alî Chalabî's famous work *Akhlâq-i 'Alâ'î*. In particular, several sections of the second and third books of *Akhlâq-i 'Alâ'î* appear to have been summarized and reorganized into a separate treatise. This resemblance should not be interpreted as plagiarism in the modern sense. Within the classical Islamic scholarly tradition, the practice of compiling, abridging, and reorganizing earlier works through methods such as *ikhrāj/istikhrāj* (derivation) and *intikhāb* (selection) was both common and legitimate. Al-Mardîni follows this tradition by narrowing the broader framework of practical philosophy found in *Akhlâq-i 'Alâ'î* and producing a shorter treatise focused specifically on the ethics and etiquette of rulership.

The content of the treatise is organized under several thematic sections addressing the moral and administrative responsibilities of rulers. Among the topics discussed are the essential qualities required of a ruler, the maintenance of balance and order within the state, the conditions of justice, the necessity of being informed about enemies, and the ethical conduct expected from those who serve in proximity to the ruler. The concept of justice occupies a central position in the text. According to the author, society is composed of four principal groups -scholars and administrators, military elites, merchants and artisans, and farmers- and the stability of the state depends on maintaining a balanced relationship among these groups.

Another noteworthy aspect of the treatise is its emphasis on the phrase “*zebân-i Turkî-i Rûm*,” referring to the Turkish language of the Ottoman lands. Al-Mardîni highlights the importance of composing works on governance and political knowledge in Turkish and deliberately chooses Turkish as the language of his treatise. This emphasis can be interpreted as part of the broader intellectual trend in which Ottoman scholars increasingly adopted Turkish as a language of scholarly and political expression. At the same time, the treatise contains critical remarks regarding administrative practices of the period, particularly concerning the appointment of unqualified individuals to high offices and the prevalence of bribery. These criticisms suggest that the work does not merely present an ideal model of governance but also indirectly addresses the administrative problems of its own time.

Yapay Zeka Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelerine uygun şekilde üretilmiştir.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence-based tools or applications were used in this research process. The entire content of this study was created by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.”

Kaynaklar

- Altun, M. (2011). *Hâb-Nâme-i Veyşî*. İstanbul: MVT Yayınları.
- Arıcı, M. (2020). “Osmanlı Ulemâsının Siyasal Bilimler Tasavvuru: Taşköprülüzâde ve Kaynakları Bağlamında Bir İnceleme”. *Taşköprülüzâde’de Dil, Ahlâk ve Siyaset*. ed. İhsan Fazlıoğlu, İbrahim Halil Üçer. İstanbul: İlem Yayınları.
- Arslan, S. (2021). “Hamdele-Salvele’nin Dili: Telifte Yetkinlik Aracı Olarak Berâ’etu’l-İstihlâller”, *Osmanlı Araştırmaları*. S.57, 283-318.
- Celalzâde, M. (Fatih 3521). *Mevâhibü’l-hallâk fî merâtibi’l-ahlâk*. Süleymaniye YEK.
- Devvânî, C. (1393). *Ahlâk-ı Celâlî*. thk. Abdullah Mesudi Arani. Tahran: İntişârât-i İttılaat.
- Erünsal, İ. (2007). “Reddâde”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları. XXXIV, 515.
- Fazlıoğlu, İ. (2003). “Osmanlı Döneminde ‘Bilim’ Alanındaki Türkçe Telif ve Tercüme Eserlerin Türkçe Oluş Nedenleri ve Bu Eserlerin Dil Bilincinin Oluşmasındaki Yeri ve Önemi”. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları*. C.3, 151-184.
- Hacımuftüoğlu, N. (1992). “Berâat-i İstihlâl”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları. V, 470.
- Kaplan, Y. (2013). *Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Adalet*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayınlanmamış doktora tezi).
- Karahasanoglu, S. (2023). “Niçin Çıkıyoruz?” *Ceride*. C.1, S.1, 5-23.
- Kâtib Çelebi (1941). *Keşfü’z-zunûn an esâmî’l-kütübi ve’l-fünûn*. hzl. Şerefettin Yaltkaya, Rifat Bilge. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Kavak, Ö. (2025). *Siyaseti Türkçe Düşünmek: Siyaset Düşüncesi Eserlerinin Osmanlı Türkçesine Tercümeleri (1362-1807)*. İstanbul: Klasik.
- Kınalızâde, Ali Çelebi (2014). *Ahlâk-ı Alâ’î: Kınalızâde’nin Ahlâk Kitabı*. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kut, G. (2000). “İbretnâme”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları. XXI, 370-371.
- Küpeli, G. (2019). “Savaşçı Bir Sanatkârın Kaleminden Safevî Sarayındaki Müzehhib ve Nakkaşlara Dair Notlar”. *Akdeniz Sanat Dergisi*. C.13, S.24, 63-81.
- Lâmiî Çelebi. *İbretnâme*. İstanbul: Süleymaniye YEK, Fatih 3660, vr.35b-125a.
- Lütfî Paşa (2018). *Kanunlar Işığında Yönetim İlkeleri: “Âsafnâme”*. haz. Asım Cüneyd Köksal. İstanbul: İlke.
- Özgül, M. K. (2004). *Türk Edebiyatında Siyasî Rüyâlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Sadig Bey Efşar (2012). *Türkçe Mektublar (Transfoneliterasiye ve Fotofaksimile)*. Bakî: Elm ve Tehsil.
- Taşköprülüzâde, Ahmed (1968). *Miftâhu’s-seâde ve misbâhu’s-siyâde fî mevzûati’l-ulûm*. thk. Kamil Bekri, Abdulvehhab Ebunnur. Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Hadisîyye.
- Tûsî, Nasîruddin (1373). *Ahlâk-ı Nâsirî*. thk. Mücteba Minovi, Alirza Haydari. Tahran: İntişârât-i Hârizmî.
- Veyşî. *Vâkıanâme*. İstanbul: Süleymaniye YEK, Fatih 3660, vr.16b-35a.
- Yılmaz, C. (2003). “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C.1, S.2, 299-338.
- Yılmaz, H. (2014). “Kınalızade Ali Efendi ve Osmanlı Kültürel Kimliği”. *Uluslararası Kınalızade Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yılmaz, H. (2023). *Hilafeti Yeniden Düşünmek: Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Tasavvufî Dönüşüm*. İstanbul: İletişim.